

Moliyaviy savodxonlikka ta'sir qiluvchi boshqa muhim omillar — moliyaviy munosabat va moliyaviy ta'limdir. Moliyaviy munosabat odamlarning pulga bo'lgan qarashlari va moliyaviy mas'uliyat darajasiga bog'liq. Moliyaviy ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar moliya sohasida ko'proq bilimga ega bo'lib, asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi, shuning natijasida ularning moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'ladi.

Aholi moliyaviy savodxonligining mazmuni va ahamiyatini ochib berishda, uning darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash va ularni tizimlashtirish muhim ahamiyatga ega.

R. Voskanyanning ta'kidlashicha, aholi moliyaviy savodxonligini oshirish masalasini uning darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillarni aniqlamasdan hal etib bo'lmaydi. Shu nuqtai nazardan u quyidagi omillarni ajratib ko'rsatadi:

1. Mamlakatdagi iqtisodiy ta'lim darajasi;
2. Moliyaviy infratuzilmaning mavjudligi va rivojlanganlik darajasi;
3. Aholining iqtisodiyotga bo'lgan ishonchi darajasi;
4. Moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari [2].

Fikrimizcha, aholi moliyaviy savodxonligi tushunchasi juda umumlashtirilgan mazmun kasb etadi va uni moliyaviy savodxonlik darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning yuqorida keltirilgan tasnifi to'liq ifodalay olmaydi.

Moliyaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi moliyaviy savodxonlikning yanada keng qamrovli ta'rifi zarurligini ko'rsatadi. Ushbu ta'rif iste'molchilarga o'z moliyaviy farovonligi haqida asosli qarorlar qabul qilish va raqamli moliya olamining murakkabliklarida yo'l topa olish imkonini beradigan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Firli A. *Factors that influence financial literacy: A conceptual framework // IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2017. – T. 180. – №. 1. – C. 012254.*

2. Восканян Р.О. Финансовая грамотность как условие формирования финансовой культуры. *Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. 2018. T. 7. № 1(22).*

3. Абдувохидов, А. А. "Ўзбекистонда банк тизимини рақамлаштириш масалалари." *Журнал Инновации в Экономике 4.2 (2021).*

BYUDJET SIYOSATINING MAMLAKAT IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Matkuliyeva Sanobar Ismailovna

"Ma'mun universiteti" nodavlat oliy ta'lim muassasi dotsenti

Zamonaviy sharoitda byudjet siyosati davlatning iqtisodiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatishidagi eng muhim va samarali vositalardan biri hisoblanadi. U orqali

davlat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish hamda aholining turmush darajasini yaxshilashga yo'naltirilgan maqsad va vazifalarni amalga oshiradi. Samarali byudjet siyosati mamlakatning milliy manfaatlarini himoya qilish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va uzoq muddatli barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qilishi lozim.

Byudjet siyosati — bu davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasidan kelib chiqqan holda davlat byudjetini shakllantirish, uni oqilona taqsimlash, samarali ijro etish hamda byudjet jarayonini tartibga solish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmuasidir. Ushbu siyosat orqali davlat iqtisodiyot tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash, hududlar rivojlanishidagi nomutanosibliklarni kamaytirish, ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladi [1].

Aynan byudjet siyosati davlatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda yetakchi o'rin tutadi. Byudjet resurslarining cheklanganligi, iqtisodiyotning globallashuvi hamda jamiyatda yangi ehtiyojlarning vujudga kelishi sharoitida byudjet mablag'lariga bo'lgan talabning ortib borishi ushbu siyosatning ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Mazkur holat byudjet mablag'laridan oqilona va samarali foydalanish, ularni ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Byudjet siyosati — bu aholi farovonligini oshirish, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlash maqsadida byudjet mablag'larini shakllantirish, taqsimlash va ulardan samarali foydalanish bo'yicha davlat tomonidan amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmuasidir. Ushbu siyosat davlatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga asoslanib, milliy iqtisodiyot barqarorligini mustahkamlash va ijtimoiy sohani qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Davlat byudjet siyosati mahalliy va xorijiy mutaxassislar — olimlar hamda amaliyotchilar ishtirokida ishlab chiqilib, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan amalga oshiriladi. Tor ma'noda byudjet siyosati davlat byudjetini shakllantirish va uning ijrosini ta'minlashga qaratilgan faoliyatni ifodalasa, keng ma'noda u iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, hududlar rivojlanishini muvofiqlashtirish hamda ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan muhim vosita hisoblanadi.

Byudjet siyosatining amalda ijrosini ta'minlash davlat byudjet tizimi orqali amalga oshiriladigan strategik va taktik chora-tadbirlar majmuidan iborat. Byudjet siyosati ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida YaIMni taqsimlash va qayta taqsimlash, ijtimoiy tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish va iste'mol qilish, ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish jarayonida insonlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni aks ettiradi [2].

Davlat yoki mintaqa miqyosida byudjet siyosatini talqin etish masalasi bo'yicha ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud. Ushbu holat byudjet siyosatining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'sirining

ko'p qirrali va murakkab ekanligidan dalolat beradi. Shu sababli, davlat byudjet siyosatining asosiy xususiyatlari hamda yetakchi olimlar tomonidan berilgan turli talqinlarni inobatga olgan holda, uning mohiyatini aniqlashga kompleks yondashuvni shakllantirish zarurati yuzaga keladi.

Mazkur yondashuvga ko'ra, byudjet siyosati davlat va mahalliy davlat hokimiyati organlarining o'zaro bog'liq maqsad va vazifalari bilan belgilanadigan, muayyan tamoyillarga asoslangan holda turli funksiyalarni amalga oshiruvchi hamda davlat va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilgan maxsus vositalar orqali byudjet munosabatlari sohasida qo'llaniladigan iqtisodiy va ma'muriy chora-tadbirlar majmui sifatida talqin etilishi mumkin.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat moliyasidan foydalanishda eng yuqori samaradorlikka byudjet siyosati maqsadlari bilan iqtisodiy rivojlanish vazifalari o'rtasida uyg'unlikni ta'minlash, davlat boshqaruvi va siyosiy tizimni takomillashtirish, shuningdek, aholi moddiy farovonligi va ma'naviy darajasini oshirish orqali erishiladi. Shu bilan birga, barqaror iqtisodiy o'sish ta'minlanmasdan turib, byudjet siyosati oldiga qo'yilgan muhim vazifalarni to'liq va samarali amalga oshirish imkoniyati cheklanadi [3].

Byudjet siyosatining to'laqonli amalga oshirilishi davlat va ma'muriy-hududiy birliklarning iqtisodiy faoliyatini rag'batlantiradi, byudjetni oqilona rejalashtirishga, shuningdek moliyaviy resurslarni samarali shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanishga yordam beradi.

Yalpi ichki mahsulotni milliy iqtisodiyot tarmoqlari, aholining turli ijtimoiy guruhlari hamda hududlar o'rtasida oqilona taqsimlash va qayta taqsimlash mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan davlat byudjet siyosatining strategik maqsadi sifatida belgilanishi mumkin. Mazkur jarayon iqtisodiy o'sish natijalarini jamiyatning barcha qatlamlari manfaatlariga mos ravishda taqsimlash, hududlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish hamda ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

YaIMni mamlakat miqyosida taqsimlash va qayta taqsimlash jarayoni, avvalo, davlat va uning iqtisodiy tizimini mustahkamlash, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash hamda aholi turmush darajasini izchil oshirishga xizmat qilishi lozim. Shu bilan birga, ushbu jarayon jamiyatning umumiy ehtiyojlarini qondirish bilan bir qatorda, har bir fuqaroning individual ehtiyojlari va manfaatlarini hisobga olgan holda, ijtimoiy sohani rivojlantirish va inson kapitalini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan bo'lishi zarur [4].

Byudjet siyosatining jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri masalalarini tadqiq etgan yetakchi mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari va nazariy qarashlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, byudjet siyosatini ishlab chiqish va uni amalga oshirish jarayonida belgilangan maqsadlarga erishish uchun bir qator asosiy tamoyillarga qat'iy rioya etish zarur. Mazkur tamoyillar quyidagilardan iborat:

1. Ilmiy asoslanganlik tamoyili — ushbu tamoyil byudjet siyosatining zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida ishlab chiqilishi va amaliy jihatdan asoslangan bo'lishini anglatadi. Shu bilan birga, byudjet siyosatining o'rta va uzoq muddatli yo'nalishlari bo'yicha asosiy maqsad va vazifalar iqtisodiyot, moliya tizimi hamda jamiyatda yuz berayotgan ob'ektiv jarayonlarni haqqoniy aks ettirishi lozim.

2. Maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili — byudjet siyosati doirasida ishlab chiqiladigan byudjet dasturlarining belgilangan maqsadlarga muvofiq holda to'liq va samarali moliyalashtirilishini hamda ajratilgan mablag'larning aniq natijalarga erishishga yo'naltirilganligini ifodalaydi.

3. Shaffoflik va ochiqlik tamoyili — byudjet siyosatini amalga oshirish jarayonining barcha bosqichlari jamiyat uchun ochiq, tushunarli va oshkora bo'lishini, byudjet axborotlarining keng jamoatchilik uchun mavjudligini nazarda tutadi.

4. Izchillik tamoyili — byudjet siyosatini ishlab chiqish va uni amalga oshirish jarayonida qabul qilinadigan qarorlar o'rtasida uzviy bog'liqlik va mantiqiy ketma-ketlikni ta'minlashni, strategik maqsadlar bilan amaliy choralar o'zaro uyg'un bo'lishini anglatadi.

5. Samaradorlik tamoyili — byudjet xarajatlarini optimallashtirish orqali mavjud resurslardan oqilona foydalanish, minimal xarajatlar evaziga maksimal ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga erishishni ko'zda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Malikov T. S., Olimjonov O. Moliya //O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya. – 2018.

Абдувохидов, А., Кадырова, Д., & Обилов, М. (2023). Пути совершенствования доходной базы местных бюджетов в Узбекистане. Экономическое развитие и анализ, 1(1), 4–12. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/44627>

Чугунов, Игорь и Макогон, Валентина и Пасичный, Николай и Никитишин, Андрей и Адаменко, Ирина и Крикун, Татьяна и Канева, Татьяна и Козарезенко, Людмила и Собчук, Сергей, Бюджетная политика социального развития (26 декабря 2018 г.). doi: <https://doi.org/10.21303/978-9949-7316-1-9>, доступно в SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3754781>

Хазраткулова Л. Современное состояние и проблемы системы межбюджетных отношений в республике узбекистан //Economics and Innovative Technologies. – 2023. – Т. 11. – №. 6. – С. 129-142.